

lat eltérést nem konstatált, a „görcsrohamoktól” eltekintve Christine teljesen egészséges, az átlagosnál szebb, műveltebb és intelligensebb fiatal nő benyomását keltette.

A továbbiakban, látva reménytelen helyzetét, Christine taktikát váltott, és a disszimuláció eszközehez folyamodott, hogy az áhított szabadságot elnyerje. Az orvosok és ápolók előtt történeteit gyermekmeséknek nevezte, s hangosan gúnyolódott saját hercegi származásán. Társnőit azonban gyakran olyan vad, barbár és szenvedélyektől fűtött mesékkel szórakoztatta, amelyek csak bomlott elmében foganhattak meg.

Christine Adler 1885. szeptember 16-án éjjel, a hanyag őrizetet kihasználva, sikerrel megszökött a grazi elmegyógyintézetből, és mindörökre eltűnt a francia, a svájci, valamint az osztrák–magyar hatóságok szeme elől.

Reginald Hibbert brit tiszt memoárjából tudjuk, hogy 1944-ben az Albánia sorsát eldöntő díbrai csata után, az úgynevezett egyes számú brigád Mehmet Shehu vezetésével megindult fölfelé a Drin völgyében, hogy leszámoljon a rebellis északi törzsi vezetőkkel. Shehu módszere – amelyet utóbb egyébként még Enver Hodzsa is élesen kritizált – egyszerű, de hatásos volt: az elfoglalt falvak idősebb férfi lakosait, a klánok elitjét kitereltette a falu föterére, és legéppuskáztatta őket. Így történt a dolog Kuscanban is, ahol egyedülálló módon nem férfi, hanem egy vénséges vén asszony volt a klánok vezére, neki, mint fontos személyiségnek, külön hóhér jutott, aki a teaházból kerített párnára ültette, majd tarkón lőtte áldozatát. Pedig az öregasszony – emlékezett Hibbert – nagy tiszteletben állt az övéi közt, állítólag több nyelven beszélt, regényes életet élt, és fiatal korában nyugaton, Svájcban, még orvosegyetemet is végzett egykor. Nevére Hibbert nem emlékezett, csak annyit jegyzett meg, hogy az öregasszonyt a helybeliek „hercegő”-nek szólították.

Kövér György

A TÉKOZLÓ WOTZASIK FIÚK*

Bizonyára mindnyájunknak emlékezetes a tékozló fiúról szóló példázat, amely Lukács evangéliumában maradt ránk. Legyen szabad az újszövetségi parabolát most kissé profánul úgy összefoglalnom, ahogy azt a későbbiekben elbeszélendő XIX. század végi „igaz történet” nézőpontja megkívánja.¹

* Az írás részei előadásként hangzottak el a Hajnal István-kör miskolci konferenciáján 1999 augusztusában.

¹ A néprajzi irodalom az elbeszélte történetek két típusát tartja számon: az első személyben elmondott élménytörténeteket, illetve a „folklorizáció magasabb fokán álló, mások élményeit továbbmondó, a valóságtól jobban eltávolodó – gyakran szélesebb körben ismert – csiszoltabb »igaz« történetek”-et. S. Dobos Ilona: Az „IGAZ” TÖRTÉNETEK MŰFAJÁNAK KÉRDÉSÉRŐL. *Ethnographia*, 1964/2. 201. A szépirodalomban Szerb Antal nevezi A KIRÁLYNÉ NYAKLÁNCA c. művét „igaz történet”-nek, amelyben elmondja „minden regényszerű dízítgetés és hozzátoldás nélkül XVI. Lajos korának egy nevezetes eseményét, amelynek a történettudomány úgyszólván minden részletét felderítette”. Miként műve előszavában írta: „valami tisztességes félelem visszatart attól, hogy egykor valóban élt személyek szájába olyan szavakat adjak, amelyeket sohasem mondtak el, szívébe érzéseket, amelyekről nem tudom ellenőrizni, vajon nemcsak a saját érzéseim-e...”. Szerb Antal: A KIRÁLYNÉ NYAKLÁNCA. Budapest, 1957. 6. (Ez utóbbi műfajmeghatá-

A példabeszéd

A mesék anonim hőse: „*egy ember*” még életében kiadta vagyonából két fia közül a kisebbiknek a reá eső részt. „*A kisebbik fiú összeszedvén mindenét messzi vidékre költözik és ott eltékozolta vagyonát, mivelhogy dobzódva élt*” (hogy ez utóbbi mit jelent, az a példabeszéd szempontjából, úgy tűnik, nem volt részletezendő). Miután kénytelen volt disznópásztornak állani (ez nyilván a bibliai deklasszálódás mélypontja), ráeszmélt arra, hogy apja béresei jobban bővelkednek kenyérben, mint ő, aki éhségében akár a disznók moslékjára is ráfanyalodik. Magába szállván elhatározta tehát, hogy hazatér; megvallja atyjának, hogy vétkezett az ég és atyja ellen, nem méltó arra, hogy fiának tekintessék többé, s inkább vállalja, hogy „*legyen béresei közül egy*” (ez utóbbit azonban hazatérvén az evangéliumi textus szerint elfelejtette mondani). Atyja azonban nem a normák („ég”) és a szerepkonvenciók („*aty*”) szerint cselekedett, nem fogadta el fia áldozatát, hogy lemond jogairól. Amint meglátta, „*megesék rajta a szíve*”, odafutván (!) „*nyakába esék és megcsókolgatá*”, a legszebb ruhát, sőt sarut adatott rá (nyilván elrongyolódott göncei helyett), hovatovább gyűrűt is húzatott ujjára, levágatta a (láthatóan egyetlen) hízott tulkot, vigassághoz szólította a ház népét, miközben mindezzel új életet adott szimbolikusan elveszejtett fiának: „*Mert az én fiam meghalt és feltámadott, elveszett és megtaláltatott.*”

Az otthon maradt nagyobbik fiú, aki láthatóan továbbra is közösen gazdálkodott apjával, mindezt hallván felháborodott a vagyonukat (vagyonát) ért veszteség miatt, ráadásul azt is felrótta atyjának: „*mennyi esztendőtlől fogva szolgálok néked és soha parancsolatodat át nem hágtam és nékem soha nem adtál egy kecskéfiat, hogy az én barátaimmal vigadjak*”. Bezeg amikor a (másik) fiad megjött, aki paráznákkal emésztette fel a vagyonodat (ő már ezt is tudni vélte), levágattad neki a hízott tulkot. (Nem lenne itt helyénvaló a kecskegida és a hízott tulok árarányát számígtatni, de szinte érezhetjük a hangoztatott sérelem mértékéből a viszonyítást.)

Apja azonban – meglehetősen kibogozhatatlan vagyoni jogi érveléssel – inkább morális általánossággal válaszolt: „*Fiam, te mindenkor én velem vagy, és mindenem a tied.*” (Ami megnyugtatóan csak a múltra nézve hathatott, de legfeljebb homályos ígéretnek tűnt fel a jövődő osztozkodást illetően.) Ugyanakkor az anyagi természetű sérelmeken felülemelkedő testvéries magatartásra biztatta: „*Vigadnod és örülnöd kellene, hogy a te testvéred meghalt és feltámadott, elveszett és megkerült.*” Amivel persze finoman azt is sugallta, hogy egy atyának ezt is szabad, jobb hát, ha nagyobbik fia ehhez tartja magát.

A megbocsátásról szóló nagyon is keresztényi példabeszéd természetesen nem törődik azzal, hogyan rendeződhet a családon belüli anyagi természetű konfliktus, a szövegösszefüggésből a morális tanulságról is csak annyit mondhatunk, hogy a parabola a farizeusok azon zúgolódásakor hangzott el (az elveszett juhról és az elveszett drahmáról szóló két másik gyöngyszem társaságában), amikor azok azt kifogásolták, hogy Jézus „*bűnösöket fogad magához és azokkal eszik*”. A materiális kérdés azonban a példázat dodonai bölcsességétől még megoldatlan marad: mire megyünk a vagyonunkkal, ha szeretteink kézen-közön elprédálják azt?

rozásra Réz Pál volt szíves figyelmemet felhívni, amit ezúton is köszönök.) Írásunkban mások élményeit kívánjuk „*csiszolt történetté*” alakítva elbeszélni, de nem a „*valóságtól*” eltávolodva, hanem az elsődleges források valósága alapján, a történetírás eszközeivel „*rekonstruálva*” az eseményeket, amelyekből a történettudomány eddig „*űgyszólván*” semmit sem tárt fel. Kísérletképpen vállaltuk ezt a korlátozott mozgásteret, annak tudatában, hogy belátjuk: végső soron nemcsak a regélők költenek, hanem Szerb Antal idézett műve, akárhogy is vesszük, mégiscsak regény.

A vagyon

Wotzasik Mayer pesti zsidó kereskedőnek – múlt század végi történetünkben ő az atya szerepének megtestesítője – esze ágában sem volt, hogy vagyonát életében felossza, sőt úgy tűnik, inkább ahhoz volt kedve, hogy azt halála után is minél tovább egyben tartsa. 1862. október 29-én kelt első végrendeletét – amelynek tartalmát nem ismerjük – 1866-ban visszavonta.² Adott persze leányának, Franciskának (Ferinek) 30 000 forint hozományt, Lajosnak 10 000 forintot (nyilván üzleti tőkeként), de a vagyon egészének kezelését magának tartotta fenn. Sőt mi több, az 1869. február 23-án hitvesével, született Denhof Ninával közösen alkotott újabb testamentumban, miközben feleségét közszerzőnek minősítette, fiait köteles részre szorította.³ Ebben a törekvésében mindenekelőtt a leányok, azok között is az 1854-ben született legkisebb, Louise vagyoni érdekeinek védelme vezérelte. Már az első végrendelet visszavonására is valószínűleg azért került sor, és a köteles részre szorítás is azért látszott indokoltnak, mert a fiúk (az első házasságból származó legidősebb, Jakab István ellen nem volt kifogás), de a második frigyből származó Lajos, Henrik, Emil és Samu közül az utóbbi háromról a *végrendelet* egyébként igen tapintatosan fogalmazó szövege vészjóslóan hozza tudomásunkra: „*Henrik, Emil és Samuel fiaim mindegyikével meglehetősen sok okom van elégedetlenségem lenni, ahogy az nem csekély sajnálatomra hitelt érdemlően bizonyítható és bizonyítást is fog nyerni.*” Amennyiben a fiúk viselkedése nem javulna meg, abban az esetben „*a rájuk eső netaláni örökrész után életük egész tartamára csakis a kamatokat kapják, az örökrészre magára pedig leszármazó örököseik közvetlenül hivatottak...*”. A „könnyelműség” megnyilvánulásai azonban nem örökítődtek meg a végrendeletben, így legfeljebb csak azon töprenghetünk, mi teszi egy vagyonos kereskedőcsalád három fiát is „*parazlóvá*”, jóllehet még nem is rendelkezhetnek saját vagyonrészük felett? A bibliai megbocsátó apakép hiányára s az atya valódi természetére mindenesetre jól rávilágít a végrendeletnek ama passzusa, miszerint „*általjában minden fiúgyermek irányában... elvi szabályul állítatik itt fel, hogy közülük az, ki a jelen végrendelet bármely határozata ellen csak távolról is szót emelne, azoknak nem engedelmessé válnak, vagy azokat perrel támadná meg, továbbra is köteles részre szorítva marad, s ami neki azon felül osztályrésziül esnék, a többi magukat jelen végrendeletnek alávetők javára háramolják*”.⁴

A végakarat kinyilvánítása után nem sokkal, 1869. március 6-án, az anyakönyv szerint Pozsonyban született, 64 éves, „*állását*” tekintve háztulajdonos és földbirtokos Wotzasik Mayer „*pokolvarban*” elhalálozott.⁵ Amikor vagyonát felleltározták, elég tetemes summát írhattak össze.⁶ Az összesen 203 697 forintra rúgó tiszta vagyon két fő részből

² BFL IV. 1343/i. Pesti törvényszéki hagyatéki iratok, 1663/1866.

³ BFL IV. 14 311/b. Árvaszék, 2619/1874. Gemeinschaftliches Testament, 1869. február 23. Kihirdették 1869. március 10.

⁴ Uo. A végrendelet szerint a Dob utcai ház – felesége halála után –, amennyiben a nevezett három fiú 41, 31, illetve 33 éves korát még nem töltötte volna be, úgy osztandó fel, hogy „*a rájuk eső osztályrész bírói letétbe tétessék le*”. Mivel Emil 1846-ban, Samu pedig 1848-ban született, nehezen értelmezhető, hogy miért az idősebbik kapja két évvel fiatalabbnak kézzhez az ingatlan örökrészt. Két dologra gondolhatunk: az atya vagy valamiért jobban haragudott Samura, és így kívánta külön büntetni, vagy egyszerűen nem volt tisztában fia születési dátumával, és összekeverte őket.

⁵ Izraelita halálozási anyakönyv, Pest, 1869. márc. 7. 172. (BFL-mikrofilm.) W. Mayer egyébként a pesti üzleti névjegyzékben csak az 1860-as években tűnt fel a grémiumon kívül álló „terménykereskedők” sorában. PESTER LLOYD-KALENDER FÜR DAS JAHR 1862, MIT EINEN ADRESSENBUCH FÜR HANDEL UND GEWERBE. Pest, 1862. Címe ekkor: Lipótváros, Attila u. 2.

⁶ BFL IV. 14 311/b. Ügykivonat 1869. március 6-án meghalálozott W. Mayer hagyatéka ügyéről.

állt: a tápiósellyei uradalomból és a Dob utcai házból. Az előbbi a gazdaságban jártas, szintén vagyonos vő, Tafler József kezelte, és a hároméves szerződés lejártáig az ő kezében is maradt, az utóbbit a közszerző feleség örökölte. Most a gazdaság ingóságait és ingatlanait nem részletezve történetünk szempontjából elegendő lesz az 1863 óta Wotzasik Mayer nevén álló Dob utca 3. szám alatti háromemeletes házat szemügyre venni. (Samu kamaszkorát már mindenképpen ebben töltötte.)

A ma is álló házat eredetileg Hild József építette 1852-ben Pscherer Miklós számára.⁷ Wotzasik már nem tőle, hanem Szupp József ügyvédtől vásárolta meg 1863-ban.⁸ A ház leírását ugyan nem az atya halála idejéből ismerjük, de az anya húsz évvel későbbi elhunytakor felvett láttelep, úgy tűnik, a korszak egészére hitelesnek tekinthető.⁹ Az alapincézett, cseréptetős házban „a kapubejárattól jobbra egy márványlépcső vezet fel az emeletekre”. A kockakövekkel kirakott, csatornázott és vízvezetékekkel ellátott udvar három oldalán márványfolyosó fut vasrácsozattal körbe, azon kívül az udvarból homokkő lépcső visz fel egészen a padlásig. A pincében 1 raktárat és 23 fűskamrát, a földszinten 6 boltot, 6 utcai, 3 udvari szobát, 2 előszobát és 6 konyhát, 6 éléskamrát és 1 mosókonyhát, az első emeleten 10 utcai, 6 udvari szobát, 5 elő-, 1 fürdőszobát, 3 konyhát és 3 éléskamrát találunk. A szobák száma a felső két emeleten is nagyjából ugyanez, csak a fürdőszoba hiánya, a másodikon 4, a harmadikon 5 konyha, illetve éléskamra jelzi a lakások számának szintenkénti gyarapodását (és nyilván a lakásméretek csökkenését).

Az 1889. szeptember végén felvett *hagyatéki leltár* alapján egyértelmű, hogy az anya az első emelet egyetlen fürdőszobás lakását lakta, amelyben 5 utcai, 1 udvari szoba, 1 konyha, 1 cselédszoba, 1-1 kamara és éléskamra mellett – nyilván a két bejárat miatt – 2 előszoba volt található.¹⁰ Az első utcai szoba fényezett bútora (pipereasztal, varróasztal, éjjeliszekrény, törülközőfogas) mellett a legjellegzetesebb bútordarab a „*barna amerikai vászon karszék*” és a „*tűzmentes vas pénzszekrény*” voltak. A második szoba fényezett bútora (3 ajtós kredenc, kihúzóasztal, ágy, éjjeliszekrény, 9 ebédlő nádszék, könyvállvány) az ebédlőt, a harmadiké (üvegajtós ezüstszekrény, játszóasztal, szalonzasztal, diván drapp szövettel, pamlag, 6 karszék kék félselyem huzattal, aranyozott falitükör márványlappal) a lakás reprezentatív helyiségét sejtetik. A negyedik és ötödik szoba fényezett mahagónibútora (az előbbiben 1 ajtós sifonér, négyszögletes asztal, 5 fiókos íróasztal, állótükör, pamlag, 2 karszék és 5 „*mollyos*” vörös plüsszuható szék, az utóbbiban 1 ajtós sifonér, olvasóasztal, kis kerek asztal, „*balzak*”, 3 szürke gyapjú szövethuzató szék), a minden szobában megtalálható, de itt „*törött*” aranyozott facsilár egy tűnőben levő időszak lakáskultúrájára emlékeztetnek. A fürdőszoba berendezése is igen szerény: 1 fényezett 2 ajtós mosdószekrény és egy fényezett szobaárnyékszék mindösszesen, de már az is nagy szó, hogy egyáltalán van, hiszen egy másik, valamivel nagyobb értékű 2 ajtós mosdószekrény a második szoba tartozéka volt, tehát nyilvánvalóan az gyakrabban lehetett használatban. Ágy csak a második (ebédlő!?),

⁷ Zakariás G. Sándor: PESTI ÉPÍTŐMESTEREK MUNKÁSSÁGA 1850–1860. A M. M. M. Évk. 1953. Bp., 1954. 568. A ház (és a telek) történetéről Szentesi Edit készített alapos feldolgozást, amely mellékletként a tervrajzot is tartalmazza. Szentesi Edit: BUDAPEST. VII. DOB U. 3. Hild–Ybl Alapítvány. Tudományos dokumentáció. Bp., 1998. (Gépirat.)

⁸ Szentesi: (1998) 17.

⁹ BFL IV. 14 311/b. Néhai W. Mayerné szül. Denhof Nina hagyatékához tartozó ingatlan megbecsléséről (Bp., 1889. nov. 26.).

¹⁰ Uo. Hagyatéki leltár (1889. szept. 24.).

pamlag pedig a harmadik és negyedik szobában bukkan elénk, ami nehezen azonosíthatóvá teszi az előszeretettel polgári normához illeszkedőként leírt lakberendezés szobánkénti funkcionális elkülönítését. Ráadásul fűtésre utaló tárgyak („*lakírozott bádog fakosár*”, „*bádog fakosár*”) csak a második és negyedik szobában fordulnak elő, s ez – szeptember lévén – csak utal arra, hogy a lakásnak valószínűleg ez a két szobája lehetett állandó használatban, ám a fűthető helyiségek ugyancsak sokféle szerepet töltöttek be. Természetesen semmi alapunk nincs azt feltételezni, hogy mindez már Mayer úr idejében is így volt berendezve, mégis a szobabelső stílusbeli egyneműsége a folytonosság érzetét erősíti bennünk.

Az imént idézett leltár segítségével bekukkanthatunk a szekrények és ládák bensejébe is, ahol Denhof Nina asszony sokat ígérő stafírungjának maradéka került összeírásra. Ennek nagyságrendjét csak érzékeltethetjük a 24 törülközővel, a 28 lepedővel, a 22 színes párnaczihával, a szintén 22 vászonabrosszal, a 75 vászon asztalkendővel vagy a 19 hímzett asztalkendővel. A kredencből 25 darab porcelán-, érc- és üvegnipp mellett egy 12 személyes („*hiányos*”) porcelán asztalkészlet és többek között 12-12 nagy és kisebb csiszolt üvegpohár került elő. Az anya fiatalkori mindennapi és ünneplőruházatának szélsőségeit csak jelzi az 5 barhetnadrág, a 7 barhetszoknya, 7 vászoning és 5 pár harisnya mellett a harmadik és negyedik szekrényben talált 3-3 drapp selyem-, illetve galamszürke női ruha mellett őrzött fekete atlasz női ruha, fekete csipke-, selyem- és ripszmantille, a szürke pettyes és a fekete selyem női ruha. A kamrában a leltározók a nyestprém gallérú fekete bársony női bunda társaságában 2 pár női házi cipőre és egy pár topánra bukkantak. A hajdani gazdagság szívós, de megkopott lenyomata a díszlet a múlt század végi tékozló fiúk történetének elmeséléséhez.

Az igaz történet

Wotzasik Emil 1846. augusztus 11-én, Samu 1848. február 12-én Pesten született. Apjuk halálakor, 1869-ben tehát mindössze 23, illetve 21 esztendősek, vagyis még kiskorúak voltak. Méltán keltheti fel érdeklődésünket (a tékozló legkisebb fiú példázatától akár függetlenül is), vajon miként sikerült már ily fiatalon korántsem jelentéktelen összegeket elherdálniuk?

A két eset sok szempontból különböző, de nem függetleníthető egymástól. Az idősebbik fiú, Emil ugyanis 1870 augusztusában elérte a nagykorúságot, amit rohamos eladósodással ünnepelt meg. A folyamat azonban nyilván korábban kezdődött. Az ő esetében viszonylag jól feltárható a kölcsönüzletek „technikája” is, mivel mind az adós, mind a hitelező *kihallgatási jegyzőkönyve* rendelkezésünkre áll (bár az utóbbi nem volt hajlandó aláírni saját tanúvallomását).¹¹ Azt egybehangzóan állítják, hogy Emil (aki meghallgatásakor nőtlen magánzó, s az első lovasszázadnál honvéd huszárként szolgál) 3500, illetve 3100 forintról fogadott el váltókat 1870 augusztusában, a Két szerecsen utcában lakó Mayer Mórítz kereskedőtől. A váltókon túl még ugyanezen értékre kötelevényeket is aláírt, amelyeket betáblázni engedett az atyai örökséghez tartozó tápiószelei birtokra. Azon még a gondnoksági ügyben az anyát képviselő ügyvéd is megbotránkozik (két felkiáltójelet is biggyeszt az okiratban a ráta mellé!), hogy az adós a kölcsönök fejében 20%-os kamatot ígért. A kamatláb magasságát egyébként a hitelező sem vitatja kihallgatásakor. Abban azonban eltérnek az álláspontok, hogy Emil szerint

¹¹ BFL IV. 1343/i. 6952/1870. W. Emil gondnoksági ügye. Jegyzőkönyvek, 1870. nov. 21., ill. nov. 24.

ő mindössze 900 forint készpénzt kapott a váltók (illetve kötelezvények) fejében, Mayer Mór szerint viszont mind a 6600 forintot készpénzben odaadta Emilnek. Hogy az uzso-rakölcsönre utaló hatalmas különbség nem számíthatott ritkaságnak, arra további adalék, hogy Emil, szintén 1870 augusztusában, Klein Jakab javára további 3000 forintra szóló kötelezvényt írt alá, aminek fejében – ráadásul „*apródonként*” – csak 1100 forint készpénzt kapott kézhez. Összesen tehát több mint 9000 forint adósságot ismert el, holott bevallása szerint valójában csak 2000 forinthez jutott, tehát igencsak meg lehetett szorulva, hogy belement ezekbe a tranzakciókba (a kötelezvények láthatóan a kiskorú-ként felvett kölcsönök „nagykorúsítását” jelentették).

Emil a kialakult helyzet okát maga abban látta, hogy „*havonként az osztatlan vagyron után járó jövedelem fejében 50 forintot*” vehet fel, s „*ezen összeg csekélyisége miatt... kénytelen volt adósságokat csinálni*”. Saját bevallása szerint a felvett összegeket „*részben apróbb adósságok törlesztésére, részben huszári egyenruha beszerzésére etc., legnagyobb részt egy leány élelmezésére és ruházására, kivel szerelmi viszonyban volt*” fordította. Saját ruhatárát is felfrísítette a legújabb divat szerint, 1200 forintnyi, végül ingatlanra betáblázott számlája erre is következtetni enged.¹²

Amikor édesanyja 1870 októberében a Pestvárosi Tekintetes Törvényszékhez mint Gyám- és Hagyatéki Bírósághoz fordult, hogy „*könnyelmű, sőt mondhatni pazarló*”, ám mégis „*szerecséllen fiát*” gondnokság alá helyezni kérje, még csak a 6600 forintos adósságokról tudott, s azzal érvelt, hogy ezzel Emil „*az édes atya után járó köteles részét már kimerítette*”. Az apa halála után a végrendelettel szemben „*eleinte az ellenkezőt hinni engedő*” (azaz javulását mutató) Emil felszínre bukkant vétkei indították az anyát arra – nehogy „*oktalan pazarlásával még engem és többi gyermekeimet is tönkre tegyen*” –, hogy szomorúan, de eleget tegyen „*anyai köteletségének*”, és kérje a gondnokság alá helyezést.¹³ Az érvelésben csak az adósságok szerepelnek, de feltételezzük, hogy a huszárnak állás és a költekezésre csábító szerelmi viszony sem volt könnyen összhangba hozható a zsidó kereskedőcsalád értékrendjével. Emil egyébként meglehetősen tisztában volt helyzetének kilátástalanságával: „*...azzal, ha gondnokság alá is helyeztetném, rajtam segítve nem volna, mert amúgy is köteles részre szorítottatván az a már általam tett 9000 forint adósság által kimerítve van. És így mindegy az nekem, akár gondnokság alá helyeztetem, akár nem*”.

A legifjabb Samu „*tékozlása*” eleinte bátyjáénál sokkal megfoghatatlanabb. De hogy már kiskorúként költekezett, arra nem az apa igazolásául, de a tárgyilagosság kedvéért mégis felhozható, hogy már a hagyatékból – többek között – 3250 forint az első házasságból származó Jakab Istvánt épp azért illette meg, mert ő fizette ki a legkisebb fiú, Samu 1869-ben keletkezett adósságait.¹⁴

Apja halála után nem sokkal Samu – állítólag orvosi tanulmányai folytatása végett – eltávozott Pestról. Az anyjához írott levelek tanúsága szerint ekkoriban „*Parisban, Kehlben, Strassburgban, majd Frankfurtban s Berlinben tartózkodott, s ezen helyeken felváltva*

¹² BFL IV. 14 311/b. A budapesti kir. trvszék ítélete. 1882. június 24. „*W. Emil 1869 és 1870 években felperestől [Schichtánz Alberttól] sok ruhát, fehérmeműt és férfi divatcikkeket hitelbe vásárolt...*”

¹³ BFL IV. 1343/i. 6952/1870. Özv. W. Mayerné sz. Denhof Nina folyamodása. Ér. 1870. okt. 18. Az anya gondnokul sógorát, Reich Jakabot kérte, de Emil kérésének eleget téve végül az 1870. dec. 3-án kelt végzésben Franciska nevű novérének férje, Tafler József lett a gyám.

¹⁴ BFL IV. 14 311/b. A Dob utcai házra bekebelezett teher eredetéről mindössze annyit tudunk, hogy a bécsi kereskedelmi törvényszék 1869. április 1-jén kelt végrehajtási végzése alapján jegyezték fel a zálogjogot, 1000, ill. 2000 forint tőke és 1869. február 13-tól járó kamatai után (óvásdíjjal + netalán még felmerülő perköltséggel együtt) Schneid M. bécsi magánzó javára.

Sándor, majd pedig Sámuel név alatt tünteté fel s ismerteté magát”.¹⁵ S még mielőtt nagykörűségét elérte volna, anyja volt kénytelen – az apai végrendelet szellemében eljárva, a jól bevett (Emilnél már idézett) formulákkal – „szerencsétlen fiát” pazarlónak nyilvánítani, illetve „kiskörűségát meghosszabbíttatni s gondnokság alá helyeztetni”, „nehogy... szerencsétlen fiam oktan pazarlásával még engem és többi gyermekeimet is tönkre tegyen, sőt másokat vagyonukban megkárosítson”.¹⁶ A folyamodást természetesen okadatolni kellett, és – az utókor történéskének szerencséje a család szerencsétlenségében – az anya számos levelet mellékel, amelyekből immár az utókor számára is fény derül ha nem is Samu külföldön viselt összes dolgára, de pénzpumpoló technikáira (és azok eredményességére). Többek között arra, hogy édesanyja a szigorú atyai végrendeletben kiszabott 600 forint évjáradékon felül – amelyből az anya szerint „egy orvosnővendék bárhol is tisztességesen élélhet” – külön segélypénzeket juttatott fiának, többnyire a hitelezők szorongatása alatt.

Samu nem válogatott az eszközökben: hol az érző anyai szívre apellált, hol tervezett amerikai utazásához kért útiköltségrevalót, hol azzal fenyegetőzött, hogy olyat tesz, ami családjának nem lesz öröme, hol egyenesen élte veszejtésével zsarolta az otthoniakat. A szívfacsaró repertoár nagyon is tudatosan használt fordulatokra talán elegendő néhány szemelvényt idéznünk. A célratörő levélkezdésre: „Anyám!!! Ez egy kétségbeesett fiú megszólítása Anyjához, akiről azt feltételezi, hogy nem fogja hagyni, hogy az tönkre menjen...”¹⁷ A lírai fogadkozásokkal kevert burkolt riogatásra: „...s ha utolsó reményemben is csalódom, akkor; Anyám, esküszöm megboldogult Atyánk emlékére, olyat teszek (már ki is találtam), ami családomnak nem lesz öröme”.¹⁸ Az egyszerre szívhez szóló és zsebbe nyúló nyílt fenyegetésre: „...de ments meg Anyám a haláltól. Anyám ha látnád összetört szívemet, ha tudnád kétségbeesésemet, ha látnád engem éjszakákon át álmatlanul fel-alá rohangászni a szobámban, Anyám megszakadna a szived és mindenért ártatlanul Te bűnhődnél. Anyám, ezúttal ha e hó 24-én estéig nem teljesül kérésem, nem marad más számomra, mint hogy életemnek ereim felnyitásával véget vessék, hátrahagyva örökségemet Nektek emlékezetül”.¹⁹ Leleményessége nem ismert határt: a gyanakvó kutakodásnak, hogy mutassa be tanulmányai folytatásának bizonyítványát, egyszer saját bevallása szerint azért nem tud eleget tenni, mert indexét is elzalogosította, másszor viszont azért nem, mert a tanárok még nem jöttek vissza a pünkösdi vakációról. A dramatizálás felhangjaitól most eltekintve, s tárgyyszerűséggel véve szemügyre a lendületes szépírással rótt gót betűs sorokat, többnyire a kosztra, kvártélyra, ruhára vonatkozó tartozások, tehát nagyon is hétköznapi szükségletek jelentették a benyújtott számlák legfontosabb tételeit.

A család türelme azonban végül valószínűleg akkor fogyott el, amikor Samu 1871 októberében „Berlinből... 731 tallér adósság hátrahagyásával egy gyanús női személy társaságában megszökött, s ezen időtől fogva édes anyja s rokonai hollétéről mit sem tudnak”, s a rendszeres segélyek ellenére újfent mintegy 3600 forint adósságot gyűjtött össze.²⁰ Édes-

¹⁵ Uo. Kasenczky József tanácsnok jelentése W. Sámuel pazarlónak nyilvánítása tárgyában. (1871. nov. 26.)

¹⁶ Uo. Özv. W. Mayerné sz. Denhof Nina folyamodása (1871. okt. 11.).

¹⁷ Uo. (Strassburg, 1870. márc. 16.) Ugyanebből a leveléből tudjuk, hogy mióta elhagyta a szülői házat, „két vígjátékot, egy szomorújátékot és egy kisebb regényt” szerzett, amiért „diáktársai költőként szerették és ismerték”. A láthatóan írói ambíciókkal megáldott orvostanhallgató művészetformája bizonyára nemcsak adósságaihoz, hanem dramaturgiai érzékének kifejlődéséhez is hozzájárult.

¹⁸ Uo. (Strassburg, 1870. máj. 1.)

¹⁹ Uo. (Frankfurt, 1870. dec. 17.)

²⁰ Uo. (1871. nov. 26.)

anyja tudomása szerint a 600-800 tallérnyi követelésen felül „*circa 7000 forint erejéig circulálnak tőle reám – hírem, tudtom és bejegyzésem nélkül – trassált – természetesen érvénytelen – váltók*”.²¹ Mindez együtt biztos elégséges ok volt a gyámság alá helyezéshez, ami az idézett tanácsnoki jelentés alapján annak rendje és módja szerint ki is mondatott. Emil példájából kiindulva a család elébe igyekezett vágni Samu nagykorúsításának. Gyámul pedig a már Emilnek is szánt nagybátyját (anyja testvérének férjét), Reich Jakabot nevezték ki, aki már eddig is gondoskodott a végrendelet óhajta szerint a kis-korú fiúról.

Samu sorsát erőteljesen befolyásolhatta, hogy a család több férfi tagja, fivérei ellen az alapítási láz éveiben – a baj nem jár egyedül – csődöt kellett nyitni. Lajos ellen már 1869-ben, tekintve, hogy a *Denhof L. és társa* cég névadó debreceni tulajdonosa (édesanyja másik testvére?) megszökött, amivel közvetlen összefüggésben állhat, hogy a Wotzasik-hagyaték leltározásakor 27 634 forint „*behajthatatlan követelést*” könyveltek e kereskedő firma rovására.²² Emilt néhány hónapnyi nagykorúsága alatt felhalmozott adósságai miatt – mint láttuk – gyorsan gondnokság alá helyezték. Ellene azután sógora és gondnoka, Tafler József kezdeményezett csődöt, s a hitelezők követelése nagyságrendileg hasonló összegre (27 764 forint) rúgott, mint Lajos esetében.²³ A csődöt a sógor és az édesanya segítségével (mintegy a hagyatéki járandóság terhére előlegként) viszonylag rövid idő alatt sikerült megszüntetni, s végül 1876-ban Emil gyámjává (a lemondott Tafler József helyett) éppen Lajost nevezték ki. Hozzá tartozik a történethez, hogy a legifjabb leánygyermek (Louise), amikor 1872 tavaszán férjhez ment és nagykorúvá vált, éles támadást indított Tafler József vagyonkezelése ellen, aki-re a végrendelet értelmében a hagyatékhoz tartozó tápiószelleyi uradalom gazdálkodásának irányítása hárult.²⁴ A családi csődök és az örökösök közötti viszály (s tegyük hozzá, az egész háttérben maga a végrendelet) együttesen járult ahhoz, hogy a családi költségvetés szigorúbbá vált, s a nagykorúsítás küszöbén nem lehetett (s nem is kívántak) elnőzőnek lenni az ifjonti tékozlás iránt.

Az immár gondnokság alá helyezett Samu 1872 elején Halléban, a régi egyetemi városban bukkant fel, majd legközelebb a csehországi Teplitzből írt kurátorának. Nemrég töltötte be 24. életévét, és kénytelen volt szembenézni a jövővel. „*Csak két út marad a továbbiakban nyitva előttem vagy tovább tanulni, vagy valami mást kezdeni, az első lehetetlen, miután ehhez Tőletek semmiképpen nem kapok támogatást.*”²⁵ Tervei között szere-

²¹ Uo. (1871. okt. 11.)

²² Denhof Lázár és W. Lajos cégtársak ellen a csődöt 1872-ben szüntették meg. Denhof Lázár az 1880-as évek elején osztrák–magyar állampolgárként (sic!) Londonban élt. Uo. A csődtörlésre I. Tafler József és Reich Jakab kérényét. Érki. 1876. júl. 16. Denhof Louisra a londoni osztrák–magyar konzulátus bizonyítványát, 1881. aug. 11.

²³ Emil ellen a csődöt 1872. dec. 27-én rendelték el, és 1876. febr. 24-én szüntették meg. BFL IV. 1343/j. Visszaállított városi törvényszék iratai. Csődiratok. 1866–1877.

²⁴ BFL IV. 14 311/b. Guttmann sz. Wotzasik Luiza észrevételei Tafler József számadásairól (1872). Tafler József apósa halála után nem sokkal, már 1870 karácsonyán a családtagok megbízásából 190 000 forintért eladta a mintegy 2740 holdnyi birtokot fivérének, Tafler Adolfnak, akinek azonban a teljes vételár utolsó részletét, 90 000 forintot csak 1878. febr. 23-án kellett letennie, addig az örökösök számára csak a kamatok befizetésére volt köteles az árvaszék pénztárába. A befolyt összeget Tafler József egyrészt adósságok törlesztésére, másrészt W. Lajos csődhitelezőivel való kiegyezésre fordította. Uo. Adásvevési szerződés. 1870. dec. 26.

²⁵ Uo. (Teplitz, 1872. ápr. 9.) Eredetileg „*Tőled*”-et akart írni, ám ezt áthúzta, és „*Tőletek*”-re javította. Még így is arra kéri nagybátyját, ne fogja fel „*ezeket a szavakat túl élesnek*”.

pelt egy pesti villámlátogatás is (mindenekelőtt anyját szerette volna kiengesztelni), majd az őszi szemeszterben és a következő év elején Jénából jelentkezett.²⁶

Samu útját a pénzküldemények nyilvántartása és az azokat nyugtázó levelek alapján 1873 első felében még nyomon követhetjük, de azután hosszú időre szem elől veszítjük.²⁷ 1879-ben bukkan elő újra (nyilván nem véletlenül, hiszen Wotzasik Mayer hagyatéka ügyében ekkor zárul le a civakodó örökösök közötti osztályegyezség). Ekkor tudjuk meg, hogy valóban új életet kezdett, az elmúlt négy esztendő Párizsban kereskedősegédként töltötte (a medikusvágyakat, úgy látszik, végképp eltemette az idő). Munkaviszonya azonban nem lehetett folyamatos, és ezért (is) választotta végül a szülővárosába való visszatelepülést. „*En Párisban létemkor 4 éven keresztül kereskedősegédi minőségben voltam alkalmazva. Évi fizetésem legföljebb 600 frotot tett, mihez az édes atyám, néhai Wotzasik Mayer hagyatékából nekem megszavazott évi 600 frot járadék járult, úgy hogy a legjobb esetben 1200 frot jövedelmem volt, mely szintén nem volt mindig állandó, mint hogy segédi fizetésem sem tett mindig 600 frotot, amihez még az is járult, hogy az említett évi járadékot sem kaptam meg mindig pontosan kezemhez. Ezen maximális fizetésből pedig hat személyből álló családot voltam kénytelen eltartani, t. i. magamon kívül nőmet és négy serdületlen gyermekemet. Hogy ez újabb áldozatok, illetőleg segély nélkül lehetséges nem volt, azt mindenki be fogja ismereni, aki előtt az utolsó években fennállott drágaság, különösen Párisban tudva van, és ki szem előtt tartja azon kiadásokat is, amelyekkel gyermekek tartása, illetőleg iskoláztatása jár.*”²⁸ Sámuel tehát időközben többszörös családapa lett, s hogy újra adósságot kellett csinálnia, az immár nem a tékozlóhajlam, hanem épp a családalapítás terhei miatt történt (bár tisztán költségvetési szempontból tékozlóan adósságot csinálni vagy családot alapítva költekezni nem tűnik érdemi különbségnek). Gondnoka (ekkor már legidősebb féltestvére), Jakab István is ezt bizonygatta a közjegyző előtt: „...*a kérdéses követelés nem könnyelmű adósságcsinálásnak, sőt közönséges, solid kölcsönügyletnek sem tekinthető, hanem oly előlegeket tárgyazó tartozásnak, mely előlegeknek célja egy családnak éveken keresztül fenntartása és annak lehetővé tétele volt, hogy a család feje szülővárosába biztosabb és jövedelmezőbb kereseti forrás elnyerése végett elutazhassék*”. Ahogy ebben az elbeszélésben még többször megismétlődik, csak visszatekintőleg derülnek ki a hajdan történtek. Ekkor tesz először említést az ifjúkori tartozások tényleges forrására is: „*Nehogy azonban uzsoráshoz legyek megint kénytelen fordulni, akiknek tönkretételemet, illetőleg is gondnokság alá helyezésemet köszönhetem, nem maradt más hátra, minthogy rokonaimhoz forduljak támogatásért.*” Ennél a közjegyzői aktusnál válik nyilvánvalóvá az is, hogy az elmúlt években Franciska nevű nővérének (Tafler Józsefné szül. W. Ferinek) összesen 3550 forinttal lett adósa. Ez első pillantásra családi „*jószolgálati*” tartozásnak tűnik.

Az osztályegyezség megkötésekor „szabadult” a végrendelet szabta béklyókból harmadik bátyja, Henrik is. Az örökösársak ugyanis „*tapasztalatuk alapján és a legtisztább*

²⁶ Uo. Valószínű, hogy a budapesti látogatásra sor is került, ugyanis nagybátyja elszámolásai között fennmaradt egy nyugta az októberi 50 forintos apanázs átvételéről, amelyet Samu Pestről keltezte írt alá. (1872. szept. 29.) Úgy tűnik, még egyszer, utoljára sikerült az otthoniakat rávenni az egyetemi tanulmányok „támogatására”.

²⁷ Utólag rekonstruálni lehet, hogy 1873 őszétől 1875 elejéig Londonban tartózkodhatott, ugyanis két gyermeke is ott született. MOL Filmtár (A 21), Krisztinaváros, r. kat. születési anyakönyvek, 7. k. 227., ill. (A 5292) Bp., Rákospalota, r. kat. születési anyakönyvek, 2. k. 53. Közvetve azért adott reá jellemző életjeleket magáról, például 1878 májusában rendelvény érkezik, amely „*lefoglalja W. Sándor Samu örökségi részét Rudolf Miksa részére 56 font sterling végett*”. BFL IV. 14 311/b. Ügykivonat W. Mayer hagyatéka ügyéről.

²⁸ Uo. Jegyzőkönyv 1880. február 4-én Rupp Zsigmond kir. közjegyző irodájában.

meggyőződéssel constatálják azt, hogy nevezett W. Henrik – ki jelenleg Salgótarjában az ottani vasfinomítógyár igazgatóságánál mint pénztárnok évek hosszú során át alkalmazva van – olyannyira megváltoztatta már régóta viseletét, hogy immár köztekintélynek örvend, és hogy az apai gondoskodás fenti óvintézkedésének már régóta semmiféle indoka nincsen”.²⁹ Az persze megmagyarázandó marad, hogy ha valóban „régóta” megjavult, a vasfinomító a pénztárát rá merete bízni (erről egyébként a salgótarjáni tanács erkölcsi bizonyítványát is mellékeltek), akkor miért csak most került sor erre a sorsdöntő nyilatkozatra. A vagyon osztatlanságát a legkisebb, Louise nagykorúságáig fenntartani igyekvő végrendelet avagy a házassága révén korán nagykorúsított Louise által elindított családi belviszályok hátráltatták az osztályegyezség megkötését.

Samu hazatértekor hattagú (négygyermekes) családról tett említést (amihez az utazáskor még egy szolgaszemélyzet is hozzátartozott), de amikor az osztályegyezség megkötésekor házőrökrészét gyermekeinek elajándékozta, csak három gyermek neve szerepelt a kedvezményezettek között. A nevekkel amúgy is sok baj volt ebben a familiában (elegendő a hitelezők elől bujkáló Samu Alexanderként való szereplésére gondolnunk), s azt sem tudhatjuk, meghalt-e közben a negyedik gyermek, vagy esetleg élt, csak törvénytelennek számított.³⁰ A közjegyzői okiratban, vagyis a gyermekei javára kötött ajándékozási szerződésben a még gondnokság alatt álló, de már Pesten, a Zoltán u. 11. szám alatt lakó Samu helyett mindenestre a csehországi Teplitzből (itt tartózkodott Samu 1872 tavaszától őszeig!) származó feleség, Marevitz (máskor Moravitz) Karolina a három, „*férjével nemzett kiskorú gyermekeinek: Mayer Miksának, Vilmának és Anna Máriának természetes és törvényes gyámánya*”. A helyzet bonyolultságát jól jelzi, hogy az első ajándékozási szerződést vissza kellett vonni, és 1880. június 21-én ugyanabban a közjegyzői irodában egy új megkötésére kellett sort keríteni, elsősorban azért, mivel „*a netán születendő törvényes gyermekek státusa*” kérdéses volt az atyai örökségből csak törvényesként részesíthető már meglévő, megajándékozott gyermekekhez képest.³¹ A gondnokság alól végül a budapesti királyi törvényszék Samut 1880. július 13-án „*mentette fel*”, miután családtagjai tanúsították, hogy nevezett „*február 12-én 32.ik életévét betöltötte, házasságra lépett, és jelenleg három kiskorú gyermeknek atyja, ifjúkori hibáit, könnyelműségét, és pazarlásra való hajlamát... levetkőztette és vagyonának kezelését most már teljes megnyugvással lehet önrendelkezésére bízni*”.³² A család azonban – „*jó útra térése*” ellenére – a végrendeletnek épp azt a passzusát érvényesítette vele szemben, amelyet a szigorú atya a javíthatatlanság esetére helyezett kilátásba: az örökrész legyen a leszármazó törvényes örökösöké, s csak a kamatok maradjanak a tékozló fiúnak.

Az ajándékozási szerződés a Dob utcai házrészre vonatkozott, amelyet a végrendelet alapján az apa halála után az özvegy vehetett birtokba. Itt is csak utólagos nyilatkozatokból derülnek ki az egész ajándékozási ügylet mozzanatirányai. 1894-ben az ak-

²⁹ Uo. Jegyzőkönyv 1879. május 28-án Rupp Zsigmond kir. közjegyző irodájában.

³⁰ Magyar Jogi Lexikon (szerk. dr. Márkus Dezső) IV. k. 106–114.

³¹ BFL VII. 151. 515., 590–591/1880. Rupp Zsigmond közjegyző iratai. Ajándékozási szerződések 1880. május 28., ill. 1880. június 21. Az utóbbiból idézem: „...*kikötöm azt, hogy netán születendő törvényes gyermekeim ill. azoknak törvényes képviselője vagy gyámhatósága ezen ajándékozási szerződést föltétlenül visszavonathassák és pedig azon joghatállyal, hogy többi a magyar polgári törvénykönyv szerint nem törvényesnek ismert gyermekeim ezen szerződésből maguk javára bármimemű jogot leszármaztatni jogosultak ne legyenek. Magától értetődik, hogy ezen kikötésem a jelenleg életben levő gyermekeim irányában hatályát veszti, míhelyt azokat – úgy mint komoly szándékom – törvényesítenem sikerült*”. A „*netán születendő gyermek*” 1886-ban érkezett meg, és az Ernő nevet kapta.

³² BFL IV. 1411/b. Árvaszék. Bp-i kir. törvényszék ítélete. 1880. július 13.

kor már Károly Ernő néven szereplő hajdani Samu a következőket jelenti ki: „*Midőn annak idején az ajándékozási szerződést aláírtam és vagyonomat gyermekeimnek engedtem át, kettős kényszerhelyzetben voltam annyiban: Iször csak feltétellel akartak a gondnokságból kibocsájtani, ha vagyonomat gyermekeimnek adom át, és 2szor vagyonomat annak idején volt legénykori hitelezőim elől kellett biztosítanom és megmentenem. Ily körülmények között jött létre az ajándékozási szerződés, melynek folytán koldus lévén, mint napidíjas voltam kénytelen a volt oszt. magy. államvasúthoz belépni, a hol 11 évi szorgalmas munka által odáig jutottam, hogy jelenleg 1000 frt évi fizetésem van, mely fölött azonban... nem rendelkezhetem, mert összesen havonta csupán 46 frt 46 krt kapok kifizetve, melyből megélni, gyermekeimet nevelni és eltartani képtelen vagyok...*”³³

Samu újabb névváltoztatása azonban nem korábbi rejtezkedési kényszeréből adódott (bár bizonyára az sem múlt el nyomtalanul), hanem abból, hogy 1884. október 26-án a rákospalotai templomban felvette a keresztséget és a „*Károly Erneszt*” (sic!) nevet.³⁴ Samu minden bizonnyal felesége régi óhaját váltotta ezzel valóra, bár abból a tényből, hogy keresztapaként az anyakönyvben nem más, mint Hieronymi Károly, az Osztrák–Magyar Vasúttársaság vezérigazgatója szerepelt, arra is következtethetünk, hogy a dolog nem volt független a vasúti tisztviselői kar olvasztó tendenciáitól sem. Ezzel kezdetét vette az a folyamat, amelynek során a család – ahogy Samu magáról írta – „*a katolika keresztlési szentséget*” felvette.³⁵

Nem tudjuk, Samu mikor ébredt rá arra, hogy az adósságspirál milyen szorosan ráhurkolódott. Azt azonban jól láthatjuk, hogy milyen lépésekkel próbálkozott szabadulása érdekében. Itt most a kisebb kölcsönműveleteket nem említjük, de három nagyobb kísérletéről szót kell ejtenünk. Ezekben az esetekben eleinte reménykedőnek, sőt lelkesnek és magabiztosnak tűnik, ám később jön a keserű csalódás.

Legidősebb gyermekét, az 1873-ban született, atyja iránti lojalitásból Mayer Miksának elnevezett fiút közvetlenül a hazatérés után, épp akkoriban előzvegyült nővérénél (egyik legfőbb hitelezőjénél és támogatójánál), Ferinél helyezi el. Miután testvére újra férjhez ment egy amerikai állampolgárhoz, 1887-ben örökbefogadási szerződést írtak alá. A „*felette örvendetes jogügyletet*” – saját szavai szerint – azért kötötte meg, „*mert sajnos vagyontalan vagyok, illetőleg azon vagyont a melyet a tekintetes árvaszék tudomása szerint atyám, néhai Wotzasik Mayer után örököltem, szerencsétlen vállalatoknál fogva [ez teljesen újfajta magyarázat!] már régebben elvesztettem, úgy hogy nagy áldás szegény gyermekemre nézve, hogy sógorom, illetőleg és nővérem saját gyermekük gyanánt fogadták örökbe...*”³⁶ Miután aprólékosan kifejti, hogy nővérének nincs és valószínűleg már nem is lehet saját

³³ Uo. Érkezett 1894. aug. 29.

³⁴ MOL Filmtár (A 5291), Bp., Rákospalota, r. kat. születési anyakönyvek, 1. k. 8.

³⁵ BFL IV. 1411/b. Árvaszék. Ér. 1889. szept. 28. Kérvénye W. Károly Ernőnek, mint kiskorú W. Kálmán Ernő Milton t. t. gyámatyjának. Kálmán Ernő Milton az 1873. szeptember 29-én Londonban született Mayer Miksával azonos, aki 1885. aug. 22-én Bp.-Krisztinaváros r. kat. egyházban megkeresztelve nyerte el új nevét. MOL Filmtár (A 21), Krisztinaváros, r. kat. születési anyakönyvek, 7. k. 227. A két leány legifjabb öccsük keresztelésekor, 1886. jan. 16-án együttesen tért át. (A 5291) Bp., Rákospalota, r. kat. születési anyakönyvek, 1. k. 29. Az 1875. jan. 17-én Londonban született Vilma a Vilma Franciska nevet, az 1876. május 10-én született Anna az Anna Paulina nevet kapta. A második név választása a keresztszülő után történt. Vilma keresztanyja Stütz Károly budapesti vasúti tiszt felesége, Marewitz Franciska (nyilvánvalóan nemcsak névkona az anyának), Anna keresztszülei Komáromi László rákospalotai magánzó és neje, Schill Paula voltak. A legkisebb fiú, Ernő Lajos Ferenc keresztapja Ellreich Ernő Lajos tetéleni földbirtokos, W. Franciska (Feri) újsütetű férje lett, akiről még esik szó a későbbiekben.

³⁶ BFL IV. 1411/b. Uo. (1889. szept. 28.)

gyermek, szinte ömlengve magasztalja szerencsáját: „...nővérem gazdagnak mondható, nem csak azért, mert a hagyatékhoz tartozó nagyobb értékű dob utcai 3. számú ház 1/6od részének tulajdonosa, hanem főleg azért, mert első férje, néhai Tafler József egyetemi [sic!] örökös-ként nagyobb értékű vagyonnak van birtokában, Pusztá-Tétetlen és Pusztá-Törtelen. De ez csak az anyagi előnyt jelenti. Boldog vagyok azonban, mint apa azon tudatban, hogy sógorom és nővérem már körülbelül tíz év óta tartják az oly hamar megkedvelt nevezett gyermekemet és szellemi érdekeiről különösen tanulmányok tekintetében oly dúsán gondoskodtak már eddig is, amint én ezt anyagi viszonyaimnál fogva tekintettel a még egyéb gyermekeimre egyáltalán képes nem lettem volna, és mert nevezett örökbefogadó szülői jelleme, eltekintve a múlttól, teljes biztosítékot nyújtanak arra nézve, hogy ezen bánásmódjukat a legodaadóbb szülői gondozást gyermekemmel szemben a jövőre nézve is folytatni fogják”.

Ha nem vennék észre az „eltekintve a múlttól” betoldást, akár osztozhatnánk is Samu örömeiben. Mivel az örökbefogadást az árvaszékkel is el kellett fogadtatni, az árvaszék meghallgatta az érintetteket. Amikor az édesanya azt kérte, hogy lehetőleg vegyék be a szerződésbe, hogy fia, „Kálmán évenként a szünidők alatt két-három hétre hozzá küldessék, hogy a gyermeknek testvérei és szülei közti kapocs ezúton fenntartathassék” – a jegyzőkönyv a többiek különös reakcióit örökítette meg. A férj ugyan örömmel beleegyezett felesége igényének a szerződésbe való felvételébe, de sietett kijelenteni, hogy ha „ily fenntartásnak a szerződésben helye nem volna, tekintettel apai hatalmából folyó jogára, melynél fogva az örökbefogadási szerződést neje hozzájárulása nélkül is megköthette volna – a szerződést úgy mint van jóváhagyni kéri”.³⁷ Ellreich Ernő és W. Ferri (nevét hol egy, hol két „r”-el írta alá) pedig azt fűzték hozzá, hogy „a gyermeknek elküldésére vonatkozó kötelezettséget szerződésileg el nem vállalhatják, mert ez már 17ik évében van, s ily feltételnek a szerződésbe foglalásának helye nincs, egyébiránt ígérik, hogy oda fognak hatni, hogy a fiú lehetőleg évenként testvéreit és szüleit meglátogassa”.³⁸

Az érintett meghallgatására csak a tavaszi szünet idején, a következő félévben kerülhetett sor, mivel az a bécsi Löwenburg-féle convictusban s a gimnázium 3. osztályában tanult, aki – „tekintettel örökbefogadó szüleinek kedvező anyagi helyzetére is” – az egész ügyletet „köszönettel vette tudomásul”. Arra a kérdésre, hogy „kora dacára” miért csak a 3. osztályba jár, azt válaszolta, hogy „ez részint családi körülményeiben, melyeknél fogva majd London, majd Páris, majd Bécsben töltötte gyermekéveit, részint hosszabb betegségében találja magyarázatát”.³⁹ A túlságosan is szépre festett képpel ellentétben – ez idő szerint a titokzatos „múlttól mi is eltekinthetünk” – tehát a fiú egyáltalán nem szívesen ápolta a kapcsolatot természetes szüleivel, sőt láthatólag családi nevétől is szeretett volna mihamarabb megszabadulni. A nagyapa emlékének megörökítéseként kapott Mayer nevet sem tartotta meg a keresztség felvétele után. A tanulmányokról történő „oly dús gondoskodással” sem stimmelt valami. A szerződési feltételeket láthatóan nem a szülők diktálták, s az apa valamilyen okból, felesége akarata ellenére is hajlandónak mutatkozott a szerződés végrehajtására. Nehéz szabadulni a gondolattól, hogy az ifjú Miltont

³⁷ Uo. Jegyzőkönyv, 1889. dec. 5.

³⁸ Uo. Jegyzőkönyv, 1889. dec. 6.

³⁹ Uo. Jegyzőkönyv, 1890. ápr. 2. Mint tudjuk, Londonban született, bár a szigetországi tartózkodás nem derült ki a hazatéréskor az apa elbeszéléséből. Jellemző, hogy a fiú „C. E. Milton Elreich” gyanánt írta alá a jegyzőkönyvet, s csak az árvaszéki jegyző beavatkozására kanyarította hozzá, hogy „ez idő szerint még helyesebben Wotzasik Kálmán”. Az örökbefogadás elhúzódságának az is oka volt, hogy Ellreich Ernő nem volt magyar állampolgár. Végül a honosítási okirat 1890. okt. 10-én kelt, s négy nap múlva tette le az állampolgári esküt.

ne valamiféle önkéntes és szimbolikus zálogtárgynak tekintsük korábbi és későbbi kölcsönök biztosítékeként.

Az ugyanis tény, hogy az anyai örökség reménye újabb lendületet adott Samu (az-azhogy már Károly) pénzcsináló fantáziájának. Az 1889. augusztus 6-án Nagykőrösön elhunyt Denhof Nina után várható ingó és ingatlan osztályrészét még az évben – közjegyzői okiratban – Lányi Manó budapesti lakosra ruházta. Igaz, nem teljesen önszántából, ugyanis az „átruházás” mögött egy 2500 forintos, 1889-ben a budapesti kir. kereskedelmi és váltótörvényszéknél beperesített, W. E. Károly által elfogadott váltó húzódott meg.⁴⁰ A nővér (Feri) és öccse (Samu, vagyis Károly) között is váltig folytatódtak a hitelműveletek: épp 1890. január 3-án került sor Károly által egy újabb közjegyző előtt felvett kötelezvény aláírására, amelyben a fedezet gyanánt az anyjától örökölt ékszerek zálogosítottak el 2355 forint értékben (miközben ezeket természetben még nem kapta kézhez, s ezután nehezen hihető, hogy valaha is hozzájutott).⁴¹

Mielőtt a harmadik, „*ígéretesnek*” mutatkozó tranzakciót, a Dob utcai ház „*újrafelosztását*” bemutatnánk, vissza kell kanyarodnunk a másik, még mindig gondnokság alatt tartott báty, Emil történetéhez. Emil betáblázott adósságait anyja és nővére (sógora) apránként visszaváltották, bár még a nyolcvanas évek elején is pörölte egyik hajdani hitelezője. Az iratokból azonban csak a kilencvenes évek elején, az anya halála után derül ki, hogy Emil már régóta Ausztráliában, Sydneyben tartózkodik. Gondnoka és édestestvére, Lajos 1891 tavaszán fordul keresettel a budapesti kir. törvényszékhez, amelyben Emil gondnokságának megszüntetését kéri.⁴² Megtudjuk róla, hogy nős és két gyermek atyja, s „*ifjúkori hibáit és könnyelműségét valamint pazarlásra való hajlamát levetkőztetvén... évek óta Sidney Australiában [sic!] mint zongora tanító és festő kifogástalan magaviseletű családi életet folytatván: vagyonának kezelésére immár kétségen kívül képes miért is azt teljes megnyugvással önrendelkezésére lehet bízni*”.⁴³ A gondnokság alóli szabadon bocsátás azonban még egy darabig elhúzódott, hiszen a testvéreket is meg kellett hallgatni. Az első tárgyaláson azonban (lehet-e véletlen?) csak Károly (előbb Samu) jelent meg, hogy kinyilvánítsa: „*biztos tudomása van arról, hogy nevezett most már kifogástalan életet folytat és így semmi szükség nincs arra, hogy tovább is gondnokság alatt tartassék...*”⁴⁴ A gondnokság megszüntetését végül az 1891. július 28-i tárgyalás mondta ki.

1891 őszen járunk, amikor Emil Ausztráliába akart visszautazni (ezek szerint „nagykorúsítása” érdekében hazajött!), Feri férjével Alsó-Ausztriában kívánt egy nagyobb birtokot vásárolni, Lujza pedig leánya kiházásításához akart komolyabb összeghez jutni. Ekkor kerül sor a ház „*újrafelosztására*”. Feri részét Samu vette meg örökösei számára, Emil részét gondnoka, Lajos, Lujza részét pedig Henrik vásárolta meg, „*nehogy eset-*

⁴⁰ BFL VII. 173. Gászner Béla közjegyző iratai 2241/1889. Igaz, az okmány utolsó pontjában előrelátóan kikötötte, hogy „*nem vállal semmiféle szavatosságot az átruházott osztályrész mennyisége és értéke tekintetében*”.

⁴¹ BFL VII. 151. Rupp Zsigmond közjegyző iratai. 100/890.

⁴² BFL IV. 1343/i. 6952/1870. W. Lajos budapesti ügynök keresete. Ér. 1891. ápr. 7. Érdekes, hogy 45 éves öccsét 1840-ben születettnek, „*közel ötven évesnek*” állítja, amit azért a hosszú távollét sem indokol, bár ebben a családban nem ez az első eset, hogy a férfiak nem tudják egymás korát (l. W. Mayer végrendeletét).

⁴³ Uo. Ez utóbbit egyébként saját és gyermekei nevében a feleség nyilatkozata is igazolta. (Sydney, 1889. nov. 21.)

⁴⁴ Uo. Tárgyalási jkv. (1891. ápr. 28.). Az aktacsomó egyébként itt kézbesítőivényekkel telik meg: Henrik Vilmost, aki a Dob utcai házban lakik, azért nem találták otthon, mert hosszabb ideje Rákospalotán (nyilván öcsééknél) nyaral, Lujzát is csak június 9-én sikerül meghallgatni, pedig előzőleg az Andrassy úti házban – távollétében – kifüggesztették az idézést.

leg az árverés elkerülhetése esetén a fél ház idegen kezekre jusson, hanem mégis a család egyik részének tulajdonában maradjon”.

Az adásvétel finanszírozásához a Pesti Hazai Első Takarékpénztártól 55 000 forint 6%-os, 43 év alatt törlesztendő és továbbá 14 000 forint váltókölcsonnt igényeltek és vettek fel – egyetemleges kezesség mellett. Károly Ernő a kiskorúak szempontjából kifejezetten kedvezőnek ítéli a vásárlást, hiszen a ház bérjövödelme számukra újabb egyhatoddal gyarapodik, sőt a bérleti díjak emelkedésére is számít „*a Károly kaszárnya helyére leendő építés esetén*”. Mivel a ház évi bruttó bérbevétele 8867 forintot, az adó pedig 2500 forintot tesz ki, az egyhatod rész tiszta bérjövödelme 1000 forintot meg nem halad. Úgy ítéli meg tehát, hogy az 55 000 forintnyi kölcsön törlesztése fejében a kiskorúaknak 3300 forint egyharmad részét, vagyis 1100 forintot kell fizetniük. Az ilyenkor rá jellemző bizakodással vállalja, hogy „*ha a hiány nagyobb volna, a megfelelő nagyobb összeget én tisztelettel alulírott W. Károly Ernő addig míg a kiskorúaknak már tulajdonát képező 1/6 résznek hasznélvezője maradok sajátomból fogom pótolni...*”⁴⁵

A házra azonban hamarosan újabb 2000 forintos kölcsönt kellett betábláztatni, sőt 1893-ban sor került magának az ingatlanok 104 500 forintért történő eladására is. Ennek ugyan jelentős része a korábban felvett kölcsönök törlesztésére megy el, ezáltal azonban azzal érvelnek az eladó testvérek az ügylet előnyös mivolta mellett, hogy a ház régi, „*s így minduntalan kisebb, sőt a legközelebbi jövőben nagy, néhány ezer forintos javítást igényelne...*”.

Ekkori számításaik szerint W. Károly gyermekeire már kevesebb mint 500 forint tiszta jövedelem esik, ami ráadásul bizonytalan, „*mert megeshet, hogy nemcsak úgy mint jelenleg két bolt és egy lakás áll üresen, hanem tekintettel arra, hogy a ház berendezése a divatos kényelmes berendezéssel (fürdőszobák, vízvezeték a konyhában) nem bír, több lakás és bolt is üresen állhat, és akkor nekünk, tulajdonosoknak a vagyonállagot kellene megtámadnunk, hogy a kötelezettségek teljesíthetők legyenek*”.⁴⁶ Pár nappal korábban beadott külön kérvényében Károly (alias Samu) most nyomorúságos helyzetével érvel a szerződés elfogadtatása érdekében: „*...vagyonai viszonyaim oly ziláltak és gyermekeim neveltetése és tartása oly költséges, hogy csekély 1000 forintos hivatali fizetéséből a törlesztést és a kamatfizetést eszközölni nem tudom... kétségtelen, hogy hova-tovább a házbérjövödelmek költséges zár alá vétele és végre a tartozásnak az ingatlan értékéből leendő kifizetése vált volna szükségessé...*”⁴⁷

A ház eladásának további indokaként az is szerepet játszott, hogy leánya, Vilma Franciska (más néven Guilmine) azáltal, hogy Hortz Károlyhoz férjhez ment, nagykorúvá vált. A családjáról a jó útra tértek neofita túlzásaival gondoskodni kívánó apa pedig, „*tekintettel arra, hogy vóm és leányom üzletet akarnak nyitni, én pedig legelső sorban tartozom gyermekeim jövőjét szem előtt tartani és nekik arra, hogy megélhessenek és családot alkot-hassanak, módot nyújtani*”, lemond az eladási összeg gyermekeire eső hányada utáni tőke egynegyedének hasznélvezeti jogáról, és kéri azt egy összegben legidősebb leánya részére kifizetni.

Epilógus

Itt akár le is zárhatnánk a meglehetősen predesztináltnak tűnő történetet, ha az iratokból eléink táruló „valóság” nem tetézné újabb csapásokkal a hajdan tékozló, de azóta folyton megjavulni igyekvő, immár apává érett legkisebb fiú balsorsát.

⁴⁵ BFL IV. 14 311/b. Árvaszék. Kérvény. Ér. 1891. okt. 21.

⁴⁶ Uo. Kérvény. Ér. 1893. aug. 21.

⁴⁷ Uo. Kérvény. Ér. 1893. aug. 16.

1893 januárjában, tehát még a szülői ház eladása előtt W. Károly és neje dr. Kriszhaber Adolf köz- és váltóüggyvéd által az árvaszékhez fordul, amelyben kéri az örökbefogadó apa, az akkor már Ausztriában élő Ellreich L. Ernő atyai hatalmának megszüntetését Milton fiuk felett. „*Ugyanis az évek folyamán sajnosan kellett arról meggyőződnie, hogy természetes és törvényes gyermekünk az örökbefogadó apa hatalma alatt oly megromlásnak lett kitéve, hogy az ez utóbbi által nyújtott rossz példák következtében már-már kétségbe kell esnünk megtevesztett gyermekünk jövő sorsa fölött; mert az örökbefogadó apának személyes erkölcstelen életmódjáról, valamint arról, hogy gyermekünket, mely már iránta táplált rokon bizalmunknál fogva 1883 óta van házában erkölcstelen irányban nevelte és befolyásolta, oly kétségtelen és hajmeresztő bizonyítékaink vannak kezünk közt, hogy indíttatva érezzük magunkat oly célból, hogy szerencsétlen gyermekünket, amennyire még lehet a kiskorúság hátralevő napjaiban oly útra tereljük, mely lehetővé teszi, hogy testileg és erkölcsileg teljesen el ne zülljön, a törvényesen előírt alábbi lépést [mármint az apai hatalom megszüntetését] tenni.*”⁴⁸

Hogy mivel és miként is rontotta meg az örökbefogadó atya a kiskorú fiút, Milton, azt legfeljebb találgathatjuk abból, hogy a szülők „*testi és erkölcsi elzűllése*” miatt egyaránt aggódnak. A „*hajmeresztő bizonyítékok*” elősorolásától valami visszatartotta őket. Az örökbefogadó atya tettei azonban más összefüggésben mégis napvilágra kerülnek. Már 1892 januárjában W. Károly Ernő közjegyző előtt német nyelvű nyilatkozatot tett, amelyben kijelenti, hogy „*mint kiskorú leányomnak, Vilhelminának (Guilmine) apja és törvényes gyámja... az Ernst L. Ellreich által ezen a leányomon elkövetett erőszakos megbecstelenítés cselekménye alapján semmi néven nevezendő anyagi követeléseim nincsenek, még ezen erőszakos cselekmény gyümölcseinek a tartását és nevelését illetően sem E. L. Ellreich vagy annak feleségével szemben.*”⁴⁹ Ehhez képest különösen érdekes fejlemény, hogy egy évvel később, pár nappal a Milton ügyében beadott, imént idézett megbotránkozó kérvény után arról értesül az árvaszék, hogy ugyanazon Kriszhaber Adolf ügyvéd által az időközben férjhez ment (és nagykorúvá vált) Guilmine (Vilma), asszonynevén Hortz Károlyné keresetet indított Ellreich L. Ernő ellen „*természetes apaság elismerése és ebből folyólag 50 forint havonkénti gyermektartás és gyermekágyi költség és járulékai erejéig.*” A tárgyalást március 1-jén 8 órára tűzték ki a budapesti VI. kerületi járásbírósnál.⁵⁰ A nagykorúvá vált leány tehát elszántabban lépett fel, s ezúttal már az atya adósságaival történő sakkban tartása sem ért célt. A per lefolyását és eredményét azonban sajnos az árvaszéki anyag már nem tartalmazza.

Történetünk bár lezárul, aligha fejeződhetett be. Az akták között ott találjuk W. Károly Ernő kérvényét, amelyben „*gyermekai vagyona után neki járó kamatokból 360 forint*” kiutalványozását kéri, mégpedig abból a célból, mivel Milton, „*említett fiamat Nagyvárodra kellene küldönöm, hogy mint magántanuló a kereskedelmi felsőbb iskolába beiratkozzék és ott őszig a vizsgára előkészíttessék, nehogy még több idő is elvesszen a nélkül hogy a fiú a ki most 23 évben van képes legyen önfenntartásáról gondoskodni...*”⁵¹ Milton egyébként anyja 1904-ben bekövetkezett halálakor szüleivel Rákospalota, Fő út 57. szám alatt él, ő jelent be a halálesetet, immár 31 éves, nevét pedig Wotzasik r. Ellreich Milton alakban használja, s valószínűleg még mindig mélyen sajnálja, hogy nevelőszülei nem vitték magukkal Ausztriába.

⁴⁸ Uo. Kérvény. Ér. 1893. jan. 9.

⁴⁹ BFL VII. 151. Rupp Zsigmond közjegyző iratai. 83/892. 1892. jan. 27.

⁵⁰ BFL IV. 14 311/b. Árvaszék, a budapesti VI. ker. járásbírósnál értesítése, 1893. jan. 13.

⁵¹ Uo. Kérvény. Ér. 1896. ápr. 19.

Az élettörténetek befejezését nem ismerjük. Wotzasik Károly Ernőről utoljára nyugdíjas vasúti ellenőrként van tudomásunk, amikor Rákospalotáról 1913-ban közjegyzői névhitelesítést kér valamilyen célból. A még mindig nyugtát nem leelő Emilről a rokonok annyit tudnak, hogy valahol Amerikában él.⁵²

Az eddig elhangzottak ismeretében érdemes néhány kérdést megfogalmaznunk.

Vajon csak látszat-e, hogy eleve elrendelt pályán haladt a pazarlónak nyilvánított Wotzasik fiúk története? Saját maguk determinálták-e ifjúkori tékozlásaikkal életútjukat, vagy az atyai végrendelet makacs önkénye zárt leoldhatatlan béklyót a fiúk sorsára? Ők maguk tehetnek-e arról, hogy miközben a gondnokság alól képesek voltak nagy nehezen megszabadulni, abból a hálóból, amit a segítő család kötelékeivel húzott köréjük, úgy tűnik, aligha tudtak kibújni.

De a legizgalmasabb kérdés tulajdonképpen Samu két legnagyobb gyermekére vonatkozik: vajon miként lesznek épp ők, akiknek javára a végrendelet (és a rokonok) az apát vagyonáról lemondatták, az így szervezett játszma áldozatai, vagy netán holmi öszövétségi átok beteljesülésének tudható be, hogy a tékozló fiú fiának is tékozlóvá kell válnia?

A szintén köteles részre és annak kamataira szorított fivérek példája alapján a kérdések első csoportjára nem adható egyértelmű válasz. Lajos ellen ugyan megszüntették a csődöt, mégsem vitte többre ügynökségnél. Henriknek láthatóan sikerült „jó útra térnie”, s csak örökrészének túlzottan elhúzódo „ellenőrzése” jelzi a családtagok törekvéseit, ő azonban nem került gondnokság alá, s ifjúkori tartozásai is jóval kevesebbre rúghattak. A formálisan leghosszabb ideig gondnokság alatt tartott báty, Emil külföldön próbált szerencsét, a nincs veszténivalóm elszántságával vállalta a „művésztanár” életforma nélkülözéseit. Akárhogy alakult is sora, Amerikából sem sokba nézhetette hazatért öccse jó útra térését és az ezzel járó vergődést.

Eredetileg Samu is a külföldre meneküléssel (és irodalommal) kísérletezett. Az ifjúkori „tékozlásból eredő” adósságokhoz (amelyek hol a tanulmányokkal járó mindennapos költségekként, hol uzsorásoktól felvett kölcsönöknek, hol szerencsétlen vállalkozások következményei gyanánt tűnnek fel) újabb, immár a családfenntartás költségeivel indokolt tartozások csapódtak. Mindezek azonban önmagukban aligha magyarázzák a kikerülhetetlen végzettségüket. Samu (r. Károly Ernő) ugyanis láthatóan mindent elkövetett, amit a „jó útra térés” tartozékaként egyáltalán el tudunk képzelni. Családot alapított, megbánást tanúsított, hazatért, vagyonáról gyermekei javára lemondott, hivatalnoki állást vállalt, sőt meg is keresztelkedett (bár ez utóbbit a család bizonyára nem írta a javára!). Ő szeretett volna jó fiú lenni. Várakozásával ellentétben azonban megjavulása felé tett lépései nem sorsának jobbra fordulását hozták, sőt épp ellenkezőleg, egyre kilátástalanabb helyzetbe sodorták. S ezt már aligha tudhatjuk be az apai végrendelet könyörtelen előírásainak. Hiszen kiszabadult a gondnokságból, csak közben családjával szemben vált még kiszolgáltatottabbá. Ahogy az apa a családtagokat védte a fiúk „pazarlásától”, úgy maga a család is vagyonrészeinek megmentésére rendezkedett be. Hol a láthatóan szerencsésebb vállalkozásokba fogó féltéstvér báty, hol a fele vagyont közszerzőként öröklő anya, hol a bizonyára jólelkű s első férje jóvoltából gazdagnak is számító nővér, Feri segítsége húzta ki a bajból. Ezek a hite-

⁵² Uo. Lajos bátyja halálakor, 1907-ben mint „oldalági örökösként érdekeltről” annyit tudnak róla, hogy „Amerikában ismeretlen helyen távol van”.

lek azonban azáltal, hogy vagyonának terhére felvett előlegnek számítottak, még szorosabban a családi gúzsba kötötték. Mint ahogy a családi ház megmentéseként feltüntetett akció során is a családtól független (vagy akár a gondnokságból frissiben szabaduló, szabad pályára lépő s külföldre települt) családtagok mobilizálták a régi házban rekedt vagyonrészüket. Samu (r. Károly Ernő) azonban csak viszonylag későn jött rá, hogy milyen csapdába került. Néha maga sem értette a helyzetet, hol koldusnak, hol vagyonosnak érezte, mondta magát, jussához azonban semmilyen próbálkozás útján nem tudott hozzáférni. Az ifjúkori tékozlás, a múlt (uzsorások, atya) rabságából előbb a jelen (testvérei), majd a jövő, vagyis saját kiskorú gyermekei foglyává vált. Már idézett kérvényében bizonyára az elkeseredettség mondatta ki vele az alábbi szavakat: „...*lehetetlennek tartom, hogy létezzék jog vagy törvény mely gyermekeimet, engem és feleségemet az inségnek szolgáltatson ki, midőn van vagyonunk, melynek jövedelme legalább némileg segít helyzetünkön, ha az kezeimhez kiadatik*”.⁵³ Pedig a jog és a törvény ilyen kereteket szabott.

Az egész történetben csupán azt nem lehetett előre tudni, hogy vagyonossá özvegyült, gyermektelen nővére (Feri) milyen embert választ majd a második férj szerepére.

Sinka Erzsébet

TÁBORI POSTA 202/56

Zelk Zoltán gyakran emlegette, hogy talán ő az egyetlen magyar író, akit háromszor hívtak be munkaszolgálatra.

Először akkor, amikor még meg sem jelent az arról szóló rendelet: 1940 őszén. Ez még „honi szolgálat” volt, ahogy ő nevezte: békebeli. Értelmetlen munkát végeztek velük: erődöt építettek szálfákból a gyönyörű Gyergyói-havasokban. Három hónapig tartott.

A munkaszolgálatról szóló 2870/1941. számú kormányrendelet után fél év sem múlt el, 1942 januárjában Zelk Zoltán megint megkapta a behívót. Még nem tudhatta, mi vár rá, mint ahogy mit sem sejtethetett arról a titkos tanácskozásról, amire 1942. január 20-án a Berlin melletti Wannseeben gyűltek össze a németek legmagasabb beosztású, kiválasztott képviselői tizenötén, hogy Heydrich biztonsági főnök vezetésével megtárgyalják további sorsát: a zsidókérdés „végleges megoldását”. Heydrich szerint új megoldásokat kell keresni: keleti irányba deportálni mindazokat, akik munkaképesek – nagy részük ott úgylis elpusztul. A terv végrehajtásához haladéktalanul hozzá kell kezdeni.

Zelknek Aszódra kellett bevonulnia, ugyanúgy, mint 1940-ben. Egy domonyi istállóban szállásolták el őket, és a domonyi réteken tartották a kiképzést: futás, menete-

⁵³ Uo. Érkezett 1894. aug. 29.